

Eendagsexkursie naar het Essenhakhout bij Overlangbroek op 26 oktober 1996

H.C. Greven

Inleiding

Volgens de 4e Bosstatistiek (C.B.S. 1987) bedraagt in ons land het totale oppervlak aan actief beheerd essenhakhout 267 ha. Het merendeel van dit hakhout bevindt zich in de provincie Utrecht, in het Kromme Rijngebied (148 ha). Het overige ligt verspreid, voornamelijk langs de binnenduinrand, de Utrechtse Vecht en rond het IJsselmeer.

In de afgelopen dertig jaar is het oppervlak essenhakhout sterk afgenomen. Zo vermeldt de 3e Bosstatistiek, opgesteld tussen 1964 en 1968, nog een landelijk oppervlak van 621 ha. Vele percelen zijn sindsdien verwaarloosd en doorgeschoten of op spaartelgen gezet, daar de vraag naar essenstaken sterk was afgenomen. In het verleden werd dit sterke, bulgzame hout gebruikt in de fruitteelt (als stutten voor hoogstamtakken), in de tuinbouw (erwten- en bonenstaken), in de landbouw (gerief- en brandhout) en in de industrie (schopstelen, stoelpoten en wagenwielen). Al deze toepassingen zijn de afgelopen decennia vrijwel verdwenen. Meer recent worden essenstaken door Rijkswaterstaat benut bij waterkeringswerken. Hierdoor zijn in het Kromme Rijngebied sinds het begin van de jaren tachtig weer vele hectaren afgezet. De toekomst van de thans nog ruim 250 ha essenhakhout in ons land is echter onzeker en slechts via aankoop door natuurbeschermingsorganisaties en door een op natuurbehoud gericht beheer kan dit internationaal van groot belang zijnde biotoop behouden blijven. Barkman (1941) was de eerste die hier bryosociologische opnamen maakte. Hij raakte geboeid door de bryologische rijkdom op de oude essenstoven en in verdere publicaties (Barkman 1958, 1959) ging hij nader in op de hier voorkomende mosvegetaties. De mossenwerkgroep onderzocht de mosflora op de oude essenstoven in het Fazantenbos bij De Steeg (Touw 1969) en Dirkse (1975) inventariseerde de mosflora in dertien

belangrijke essenhakhoutpercelen in het Kromme Rijngebied. Deze laatste inventarisatie werd in 1988 herhaald door Greven (1992).

De inventarisatie van 1996

Op zaterdagochtend 26 oktober hadden zich bij station Driebergen-/Zeist negen werkgroepleden verzameld met de bedoeling een inventarisatie uit te voeren van een essenhakhoutperceel in het Kromme Rijngebied. De deelnemers waren: Rie van der Burgt, Lucy Freeze, Floor van Gelder, Henk Greven, Wim Loode, Jos Neuteboom, Theo Reijnders, Henk Schendstok en Henk Siebel. Henk Siebel had gekozen voor het landelijk grootste aaneengesloten complex, ca. 60 ha., bij Overlangbroek, een gebied in bezit van Staatsbosbeheer. Daar aangekomen hielden Henk Greven en Henk Siebel korte inleidingen waarbij werd ingegaan op het unieke karakter van essenhakhout (alleen in Nederland te vinden), de floristiek, syntaxonomie, ecologie en bedreigingen voor de mosflora. Hierna ging de groep aan de slag en al snel vlogen de mossennamen in het rond. Voor de lunch werd het zuidoostelijk deel geïnventariseerd, in ca. drie uur, en na de lunch werd nog anderhalf uur geïnventariseerd in het noordwestelijk deel. De resultaten van de inventarisatie zijn neergelegd in Tabel 1. Het bleek, dat oktober niet de beste maand is om essenhakhout te inventariseren, ten eerste zijn er dan nog veel half afgestorven kruiden die de stoven bedekken, maar wat erger is de percelen zitten dan vol met teken waarvan de negen deelnemers er zeker enkele tientallen onvrijwillig mee naar huis hebben genomen. Ter vergelijking, Henk Greven inventariseerde in 1988 in de maanden februari en maart alle grote essenhakhoutpercelen in Nederland en trof geen enkele teek aan.

Tabel 1. Het voorkomen van mosepifyten in een essenhakhoutcomplex van ca. 60 ha in het Kromme Rijngebied te Overlangbroek in 1975, 1988 en 1996. Vetgedrukte zijn rode lijst soorten (Siebel et al. 1992).

	1975	1988	1996
<i>Amblystegium serpens</i>	+	+	+
<i>Anomodon viticulosus</i>		+	+
<i>Aulacomnium androgynum</i>	+	+	+
<i>Brachythecium populeum</i>	+	+	+
<i>Brachythecium reflexum</i>		+	+
<i>Brachythecium rutabulum</i>	+	+	+
<i>Brachythecium salebrosum</i>	+	+	+
<i>Brachythecium velutinum</i>	+	+	+
<i>Bryum capillare</i>	+	+	+
<i>Campylopus flexuosus</i>			+
<i>Campylopus introflexus</i>			+
<i>Campylopus pyriformis</i>			+
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	+	+	+
<i>Dicranum scoparium</i>			+
<i>Eurhynchium praelongum</i>	+	+	+
<i>Eurhynchium striatum</i>	+	+	+
<i>Homalia trichomanoides</i>	+	+	+
<i>Homalothecium sericeum</i>		+	+
<i>Hypnum cupressiforme</i>	+	+	+
<i>Isothecium alopecuroides</i>	+	+	+
<i>Isothecium myosuroides</i>		+	
<i>Lophocolea bidentata</i>	+	+	+
<i>Lophocolea heterophylla</i>	+	+	+
<i>Metzgeria furcata</i>			+
<i>Mnium hornum</i>	+	+	+
<i>Neckera complanata</i>			+
<i>Plagiomnium cuspidatum</i>			+
<i>Plagiomnium undulatum</i>	+	+	+
<i>Plagiothecium curvifolium</i>		+	+
<i>Plagiothecium denticulatum</i>		+	+
<i>Plagiothecium laetum</i>		+	+
<i>Plagiothecium latebricola</i>	+	+	+
<i>Plagiothecium nemorale</i>	+	+	+
<i>Polytrichum formosum</i>		+	+
<i>Polytrichum longisetum</i>	+	+	
<i>Radula complanata</i>	+		+
<i>Thamnobryum alopecurum</i>	+	+	+

Naast de in Tabel 1 genoemde epifyten werden in 1996 nog de volgende bryofyten terrestrisch aangetroffen: *Amblystegium riparium*, *Atrichum undulatum*, *Calliergonella cuspidata*, *Cirriphyllum piliferum*, *Drepanocladus aduncus*, *Fissidens bryoides*, *Fissidens taxifolius*, *Rhytidiadelphus squarrosus* en *Thuidium tamariscinum*.

Evaluatie

Wanneer wij de drie inventarisaties met elkaar vergelijken valt op dat het totaal aantal soorten na 1975 is toegenomen. Hierbij dienen echter de volgende kanttekeningen te worden gemaakt. In 1975 inventariseerde Dirkse de percelen met Frank van Ommen, die echter geen moskenner was en in 1988 inventariseerde Greven de percelen alleen. Maar bij de inventarisatie in 1996 zochten wij met negen personen. Aangezien het hier om een zeer grote opstand gaat met duizenden essenstoven zal het duidelijk zijn, dat het resultaat van de inventarisatie moet worden gerelateerd aan het aantal inventariseerders, daarnaast speelt de intensiviteit van het zoeken en de soortenkennis een rol. Hoewel de drie inventarisaties dus niet geheel met elkaar zijn te vergelijken valt echter wel het een en ander op te merken.

Ten eerste moeten Dirkse en Van Ommen, die hooguit 30% van de stoven hebben geïnventariseerd, een aantal soorten hebben gemist. Voorbeelden hiervan zijn: *Anomodon viticulosus*, *Homalothecium sericeum*, *Neckera complanata* en *Plagiomnium cuspidatum*. Hetzelfde geldt voor Greven, die ook niet meer dan 30% van de stoven heeft bekeken en vrijwel zeker *Dicranum scoparium*, *Metzgeria furcata*, *Neckera complanata*, *Plagiomnium cuspidatum* en *Radula complanata* heeft gemist; hij trof deze soorten wel aan in andere opstanden in het Kromme Rijn gebied.

Ten tweede zijn als gevolg van milieuveranderingen (verzuring en eutrofiëring) een aantal soorten duidelijk toegenomen. Dit geldt met name voor de drie *Campylopus*- en drie van de vier *Plagiothecium*-soorten; deze taxa zijn in de afgelopen decennia ook toegenomen in lariks-, dennen- en beukenbossen alsmede heidevelden (Greven 1992). Ten derde is ook de neofyt *Brachythecium reflexum* toegenomen. Deze soort werd in 1975 wel verzameld, maar niet als neofyt herkend en als *Amblystegium serpens* opgeborgd (mond. mededeling Dirkse).

Literatuur

- Barkman, J.J. 1941. Over de mosflora van de omgeving van Alkmaar.
Ned. Kruidk. Arch. Deel 51:302-339.
- Barkman, J.J. 1958. Phytosociology and ecology of cryptogamic epiphytes.
Van Gorkum Assen. 628 pp.
- Barkman, J.J. 1959. De mosvegetatie van een essenbos bij Hierden.
Buxbaumia 13:50-53.
- C.B.S. 1987. De Nederlandse Bosstatistiek 1982-1986. Uitgave CBS/SBB
- Dirkse, G.M. 1975. Mossen in het essenhakhout van het Kromme Rijngebied.
Intern Verslag RIN Leersum.
- Greven, H.C. 1992. Changes in the Dutch Bryophyte Flora and Air Pollution.
Diss. Bot. 194. J.Cramer Berlin-Stuttgart, 237 pp.
- Siebel, H.N., A. Aptroot, G.M. Dirkse, H.F. van Dobben, H.M.H. van Melick &
A. Touw. 1992. Rode lijst van in Nederland verdwenen en bedreigde mossen en
korstmossen. Gorteria 18:1-20.
- Touw, A. 1969. Verslag van de voorjaarsexcursie naar de zuidoostelijke Veluwezoom.
Buxbaumia 23:2-17.

Ons lid Walter Nagel is zo langzamerhand met de mossen opgehouden. Hij zoekt een koper voor zijn mossenboeken. Zijn adres is:
W. Nagel, Schelmseweg 21, 6861 WP Oosterbeek, tel. 026 3334849.